

CE ȘTIA PILAT DESPRE ADEVĂR?¹

Preot conf. dr. Constantin Jinga

WHAT KNOW PILATE ABOUT TRUTH?

Abstract: For this evening I proposed a meditation, dear parents and brothers, on the matter of Truth. I called it: What did Pilate know about the Truth? It is a title in which I am convinced that many of you have already recognized the words spoken by Pilate and translated into the Gospel of St. John in chapter 18, verse 38. Pilate is the one who asks, "What is the Truth?" And the Savior Christ silent, say nothing. Pilate also silently, then comes out of the pretorium and has some kind of dialogue with the crowd gathered there, concerning the possible release of the Savior. But the crowd decides to release Barabas.

Keywords: Pilate, truth, Jesus, pretorium, trial

Pentru seara aceasta am propus o meditație, cinstiți părinți și fraților, referitoare la chestiunea Adevărului. Am intitulat-o: *Ce știa Pilat despre Adevăr?* Este vorba despre un titlu în care sunt convins că mulți dintre voi ați recunoscut deja cuvintele rostite de către Pilat și redată în Evanghelia după Sfântul Ioan la capitolul 18, versetul 38. Pilat este cel care întreabă: „Ce este Adevărul?” Iar Mântuitorul Hristos tace, nu zice nimic. Pilat tace și el, după care iese din pretoriu și are un fel de dialog cu mulțimea adunată acolo, referitor la posibila eliberare a Mântuitorului. Dar mulțimea hotărăște să fie eliberat Baraba².

Este, aceasta, o întrebare despre care noi avem impresia îndeobște că nu are un răspuns. Însă uneori cred că ne este de folos să ne întoarcem la un mod de a gândi specific copiilor, la demersul pe care îl are un copil în așezarea lui în lume, și să punem întrebări copilărești de genul: „chiar așa, oare ce-o fi Adevărul? și ce-o fi crezut Pilat despre Adevăr? Oare de ce o fi pus el tocmai întrebarea aceasta?”

¹ Prelegere susținută în cadrul Taberei Naționale Studențești „Părintele Teofil Părăian”, ediția 45: *Identitate și interferențe spirituale în lumea de azi*, tabără organizată de către Liga Studenților din Timișoara, Liga Studenților din Cluj, Organizația Tinerilor din Sibiu, Asociația Tinerii din Ziua de Azi Brașov, Liga Tinerilor din Cugir, Asociația Tineri Pentru Tineri Târgu-Mureș, Mănăstirea Oașa, la Schitul Sfântul Ioan Evanghelistul, Găbud – metoc al Mănăstirii Oașa, 16-26 septembrie 2016

² Ioan 18:38-40

Dar înainte de a o continua în direcția aceasta, cu întâlnirea noastră de acum, aș dori totuși să ne abatem puțin din drum. Să mergem puțin mai pe ocolite. Și veți vedea de ce. Încă ne mai găsim, până mâine, în lumina praznicului Înălțării Sfintei Cruci. Aș dori deci să ne abatem puțin din drum și să ne orientăm câteva momente după un detaliu din Evanghelia pe care am citit-o în Duminica aceasta, care tocmai a trecut, Duminica de după Înălțarea Sfintei Cruci.

Dacă vă aduceți aminte, Sfântul Evanghelist Marcu redă o întâmplare, un cuvânt al Mântuitorului Hristos care întreabă, la un moment dat: „ce-i folosește omului să câștige lumea întreagă, dacă-și pierde sufletul? Sau ce ar putea să dea omul, în schimb, pentru sufletul său?”, după care, brusc, spune: „de cel ce se va rușina de Mine și de cuvintele Mele, în neamul acesta desfrânat și păcătos, și Fiul Omului Se va rușina de el, când va veni întru slava Tatălui său cu sfinții îngeri.”³ Mântuitorul atrage atenția, aici, asupra problemei valorii sufletului.

Problema Adevărului trebuie discutată și analizată în legătură cu problema aceasta a valorii, în legătură cu problema valorii sufletului. În vremea Mântuitorului, la granița dintre cele două milenii, chestiunea valorii sufletului se discuta destul de aprins în mediile iudaice din Palestina biblică și nu numai. Ca să rezum în doar câteva cuvinte discuțiile acestea, mă voi limita la a spune că, în privința problemei valorii sufletului, înțelepții vremii căutau răspuns la întrebarea: ce anume putea să dea valoare sufletului? Noi, oamenii, putem să valorizăm obiectele din jurul nostru, ne putem valoriza pe noi înșine. Voi ați avut vreodată curiozitatea să vă gândiți la semnificația cuvântului acestuia: „valoare”? Dacă ar fi să mergem la dicționar, am realiza că noi înțelegem cuvântul acesta într-un sens mai degrabă comercial. Un lucru costă bani, nu-i așa? Deci valoarea aceluia lucru va fi egală cu suma de bani pe care trebuie să o plătesc pentru ca să-l pot avea. Cu cât am nevoie mai mult de un lucru, cu atât voi fi dispus să plătesc mai mulți bani pentru el, deci cu atât acel lucru va fi mai valoros pentru mine. Așa se face că, încă din vechime, noi, oamenii, am gândit *valoarea* în termeni de necesitate. Ce înseamnă aceasta? Înseamnă că un lucru are valoare pentru mine, în măsura în care îmi satisface o necesitate. Dacă nu-mi satisface nicio necesitate, lucrul acela nu are nicio valoare pentru mine, indiferent de cât ar costa el. Pe lângă aceasta, am observat că există lucruri de care nu am neapărat nevoie, dar totuși mi le doresc. La fel ca și mai înainte, un lucru este important și are valoare pentru mine în măsura în care îmi satisface o dorință. Dacă nu îmi satisface o dorință, lucrul acela nu are valoare pentru mine.

Problema se complică atunci când realizez că unele dintre dorințele mele nu sunt bune, dar în ciuda acestui fapt eu totuși încerc să mi le împlinesc. Atunci intru într-o stare de tensiune lăuntrică destul de aprigă în ceea ce mă privește, nu-i așa? Tot omul are nevoie să mănânce – aceasta este o necesitate. Dar dacă preferă să mănânce o ciocolată, aceasta nu mai corespunde unei nevoi a lui, ci unei dorințe. Ca părinte, de multe ori se întâmplă că vine copilul la

³ Marcu 8:35-37

tine și-ți spune: „Tati, mi-e foame!” și tu îi pui pe masă ceva să mănânce. El zice: „Nu asta, eu vreau ciocolată!” Iar dacă tu-l întrebi: „Păi parcă îți era foame?” – el răspunde: „Da, mi-e foame, dar vreau doar ciocolată.” Înțelegeți? Ce vedem de aici? Că pe lângă tensiunea despre care vorbeam mai înainte, la strădania mea de a-mi satisface dorințe nu tocmai bune, se mai adaugă și o stare de confuzie. Iar tensiunea lăuntrică de acest gen, asociată cu starea de confuzie ne conduc sufletește pe o pantă nefericită. Vedeți bine, de aceea este foarte important pentru noi, să facem distincție între pe de o parte lucruri care ne sunt necesare și sunt valoroase pentru noi tocmai pentru că ne sunt necesare și, pe de altă parte, lucruri pe care le dorim. Repet: nu toate dorințele noastre sunt bune.

Dar haideti să încercăm să reformulăm problema valorii în alți termeni, dintr-o altă perspectivă: omul poate să dispună de lucrurile materiale din jurul lui, din lumea aceasta. Deci omul poate să atribuie valoare lucrurilor de care dispune, care-i sunt la îndemână. Dar omul nu poate să dispună de lucrurile nemateriale. De aceea, omul poate să-I ofere lui Dumnezeu, conform celor prevăzute în Legea Veche, lucruri materiale. Așa era rânduit tot ritualul de la Templul din Ierusalim: oamenii aduceau la Templu spre jertfă lui Dumnezeu porumbei, rândunele, roade ale pământului, viței, ș.a.m.d. Toate aceste lucruri erau aduse și jertfite, adică oferite lui Dumnezeu, ca un fel de răscumpărare pentru păcate. Dar omul avea conștiința faptului că Dumnezeu nu are nevoie de lucrurile acestea, ci ele sunt necesare în vederea restabilirii legăturii dintre om și Dumnezeu, legătură viciată prin săvârșirea păcatului. Ele erau menite să fie spre învățătură omului, ca omul să vadă cu ochii lui care este consecința ultimă a păcatului: moartea. În ultimă instanță, a oferi lucruri ca jertfă lui Dumnezeu nu satisface o necesitate a lui Dumnezeu, ci corespunde nevoii omului de a-și înțelege condiția de ființă muritoare și de a reintra în legătură cu Dumnezeu, pentru a se bucura de viața cea veșnică.

Astfel, trebuie să remarcăm că avem de a face, aici, cu o incompatibilitate. Un verset din Psalmul 48 o exprimă elocvent: spune Psalmistul că omul nu poate să-și răscumpere propriul suflet, pentru că sufletul este nemuritor⁴. Observăm deci că omul poată să dispună de ceea ce este finit, muritor, dar nu poate să dispună de ceea ce este nemuritor. Or, sufletul omului este nemuritor. Deci omul nu poate să dea valoare propriului său suflet. Cine poate atunci să dea valoare sufletului omului? Numai Dumnezeu! Dumnezeu este cel care valorizează sufletul omului. Dumnezeu este cel care cântărește sufletul omului. Dumnezeu este cel care prețuiește sufletul omului.

Este important să conștientizăm în funcție de ce anume valorizează Dumnezeu, sufletul omului. Am spus mai înainte că noi, oamenii, acordăm valoare obiectelor în funcție de nevoile și de dorințele noastre. Fiind plămădiți după chipul lui Dumnezeu, putem avea încredințarea că și El procedează la fel. Doar că Dumnezeu nu are necesități, așa ca noi, oamenii. Dumnezeu nu

⁴ Psalm 48:7-8

are nevoie de nimic. Deci Dumnezeu nu atribuie valoare în funcție de nevoile Lui, de vreme ce El nu are nevoie de nimic. În schimb, Dumnezeu are o dorință; iar noi, oamenii, cunoaștem foarte bine dorința aceasta a lui Dumnezeu. Dorința lui Dumnezeu este ca omul „să se mântuiască și la cunoștința Adevărului să vină”⁵. De ce? Pentru ca omul să se bucure și el de viața veșnică; pentru ca omul să se bucure de prezența lui Dumnezeu în Grădina de la răsărit de Eden; pentru ca omul să se bucure de împărtășirea vieții celei veșnice. Aceasta este dorința lui Dumnezeu, iar dorința aceasta a lui Dumnezeu este cea care valorizează omul; astfel, omul dobândește valoare în măsura în care reușește să împlinească această dorință a lui Dumnezeu. Și cu aceasta vom închide paranteza legată de problema valorii sufletului.

Ce legătură au toate acestea cu chestiunea Adevărului, despre care încercăm să vorbim astăzi? Este o întrebare cu care m-aș bucura să plecăm de aici și să-i aflăm un răspuns adecvat, fiecare pentru sine, cu ajutorul celor discutate. Oricum, vom mai reveni asupra ei.

Decamdată să revenim la Pilat și să încercăm să ne imaginăm: ce știa Pilat despre Adevăr? Am putea reconstitui lucrul acesta pornind de la ceea ce ne este cunoscut deja despre Pilat. Știm despre el că făcea parte din Ordinul Ecvestru și că avea o funcțiune publică foarte înaltă; el a administrat provincia Iudeea, ca prefect, între anii 26-36 A.D., fiind subordonat direct de guvernatorul Siriei. Era păgân, nu era iudeu. În același timp mai știm despre Pilat (sunt surse din afara creștinismului sau iudaismului care îl prezintă Pilat în felul acesta) că nu era un om tocmai neînțelept, că era un om cultivat. În memoria iudeilor a rămas ca un om brutal, crud, cu care nu se putea negocia decât prin forță. Cum însă dispunea de comanda forțelor militare romane din teritoriu, a negocia cu el prin forță era mai degrabă periculos. Legislatura lui a fost marcată de câteva episoade sângeroase, au fost câteva momente în care a acționat foarte dur, mai degrabă pentru a-și arăta în felul acesta puterea și a descuraja pe viitor orice tentativă a iudeilor de a se manifesta în vreun fel împotriva stăpânirii romane. Se pare că este retrimis la Roma în jurul anului 37 A.D., după ce reprimă cu o cruzime exagerată o mișcare religioasă samariteană⁶. Despre ce s-a întâmplat cu el după revenirea la Roma sursele nu mai sunt foarte precise, circulă diverse variante, unele contradictorii, despre evoluția lui ulterioară.

Dar foarte mulți dintre oficialii romani de la vremea respectivă erau oameni cultivați, unii dintre ei erau chiar filosofi. A fi filosof la vremea respectivă nu însemna doar a avea cunoștințe de filosofie. Așa cum spunea Părintele Teofil, îmi aduc aminte, când era întrebat odată: „Părinte ce părere aveți despre un intelectual care citește foarte multe cărți de teologie, a citit și *Filocalia* ș.a.m.d?” – la care Părintele spunea că: „Da, am o părere foarte bună, este un intelectual cu preocupări teologice”. Tot așa, pe vremea lui Pilat, a fi filosof nu însemna să citești cărți de filosofie și să ai cunoștințe în domeniu, despre care să poți

⁵ 1 Timotei 2:4

⁶ Philon Alexandrinul, *Ambasada către Gaius*, XXXVIII, 299 sq.

vorbi cu îndemânare. Ci însemna să fii un om care a îmbrățișat un sistem de gândire filosofic și care trăiește în conformitate cu acesta.

La vremea respectivă, a fi filosof însemna a fi angajat într-o viață spirituală. Avem toate datele necesare pentru ca să putem crede că Pilat era un astfel de om, care avea cunoștințe filosofice și în același timp era angajat într-o căutare duhovnicească, spirituală. Căuta și el Adevărul; își dorea și el să cunoască Adevărul. Mulți dintre nobilii romani de la vremea respectivă erau astfel angajați într-o căutare filosofică, frecventau și își asumau în special – aceasta era realitatea vremii – concepte filosofice grecești. Astfel, dacă intrăm puțin în lumea aceasta grecească putem să înțelegem cam unde se situa Pilat, în chestiunea a Adevărului.

În cele ce urmează vom trece în revistă doar câteva idei pentru ca să ne putem face o imagine cât mai apropiată de modalitatea lui Pilat și a contemporanilor săi de a concepe Adevărul. Totodată, vom realiza și ce distanță mare este, la nivel conceptual și nu numai, între lumea aceea în care trăiau ei și modul lor de a gândi la vremea respectivă pe de o parte și, pe de altă parte, modul cum gândim noi acum.

Dacă ar fi să pornim de la noi, oare ce răspunsuri am putea să dăm noi, azi, dacă ne-ar întreba cineva cum definim noi Adevărul? Ce înseamnă pentru noi, astăzi, „adevăr”? De câteva ori am pus întrebarea aceasta nu doar retoric și am primit câteva răspunsuri foarte elocvente. Când i-am întrebat pe studenții de la Teologie, răspunsurile au fost: „Adevărul este Iisus Hristos”, „Adevărul este Dumnezeu”. Dar, dacă am pus această întrebare în afara mediilor teologice, bisericești, marea majoritate a răspunsurilor a conturat o cu totul altă direcție: adevărul era definit în opoziție cu minciuna. Mai precis, la întrebarea „ce înseamnă pentru noi, astăzi, *adevăr*?”, mi s-a spus mai degrabă ce este o afirmație adevărată *versus* ce este o afirmație falsă; mi s-a precizat ce dă *valoare* de adevăr unei afirmații *versus* ce dă *valoare* de falsitate sau de minciună unei afirmații. Iar noi trebuie să ținem cont că aceasta este, de fapt, concepția generală agreată despre adevăr. Este interesant că am ajuns să nu mai putem gândi adevărul, decât în raport cu minciuna și decât ca *valoare* a unui enunț anume. Ceea ce este un simptom.

De pildă, dacă eu aș spune acum că afară este vreme frumoasă, majoritatea dintre voi probabil că nu ați fi de acord cu mine. Pentru că afară plouă și e rece. În același timp, poate că ar fi printre voi și unii care ar spune: „Da, într-adevăr, este vreme bună afară. Pentru cei care vor să iasă la arat, vremea este chiar foarte bună.” Nu să ari acum, pe ploaie. Dar, cum nu a plouat multă vreme și pământul a fost tare, oamenii care așteaptă să iasă la arat se bucură acum, pentru că odată cu sfârșitul ploii vor putea să are cu mai multă ușurință. Pentru noi, cei de la oraș, cel mai bine este atunci când este soare, noi spunem că atunci e timp frumos, pentru că nu mai trebuie să luăm umbrela de acasă, ne simțim mai în largul nostru, ne luăm bicicleta, este minunat.

Deci, vedeți că există dintr-o dată o contradicție: pentru unii afirmația mea ar fi fost falsă, pentru alții afirmația mea ar fi fost adevărată; dar și unii și alții ar fi evaluat afirmația mea în funcție de ce? Pe de o parte în funcție de gradul ei de adecvare la realitatea imediată, dar pe de altă parte și în egală măsură, în funcție de experiența proprie fiecăruia. Așa este? Noi toți privim afară pe fereastră și vedem că plouă și că vremea s-a răcit ș.a.m.d. Una este să spun: „Afară plouă.” – aceasta este o afirmație cu care toți suntem de acord, pentru că această afirmație traduce în cuvinte realitatea de afară. Dar, dacă spun că „afară este vreme frumoasă” – aceasta este o afirmație care intră în zona experienței mele proprii și ea poate să nu coincidă cu experiența subiectivă a fiecăruia. Deci vor fi unii care o vor evalua ca fiind falsă. Pentru noi, cei de astăzi, o afirmație este adevărată în măsura în care descrie în mod acurat realitatea la care se referă. Și fiecare dintre noi în parte avem nevoie să putem să verificăm lucrul acesta; altfel, mergem pe încredere.

Cu toții, aproape fără să ne dăm seama, gândim cartezian. Cuvântul „cartezian” vine de la numele filozofului francez René Descartes, considerat părintele filosofiei și științei moderne, care a scris la un moment dat o carte fundamentală prin impactul avut asupra modului cum gândim noi astăzi. Cartea s-a publicat în anul 1637 și se intitulează *Discurs asupra metodei de a călăuzi bine rațiunea și de a căuta adevărul în științe*.⁷ Între altele, Descartes mărturisește în paginile acestei cărți că, în demersul adoptat de el, s-a călăuzit după câteva reguli, între care și aceea că el nu acceptă o afirmație ca fiind adevărată, decât în măsura în care aceasta poate să fie verificată. Chiar dacă Descartes nu a intenționat să generalizeze sau să impună metoda lui, ci în cartea aceasta el doar vorbește despre regulile respectate și asumate de el, elementele metodei descrise în această carte au cunoscut o notorietate deosebită și au devenit, iată, parte a modului nostru de a gândi.

La exemplul de mai înainte, cu privire la vremea de afară, aș putea adăuga acum un altul. Iată: dacă eu afirm că „masa aceasta este netedă”, voi toți vedeți că ea este netedă, că este de culoare maro, etc. Dar, dacă veți dori să verificați această afirmație, veți veni aici și o veți atinge cu mâna. Fiecare dintre voi va simțiți că masa este netedă, deci cu toții vom conchide că afirmația mea este adevărată, pentru că ea corespunde realității și noi putem verifica aceasta. În același timp, fiecare va percepe un alt fel de netezime, în funcție de cât de aspră, de fină, de umedă, de uscată, de caldă, de rece este *mâna fiecăruia*. Deci ne-ar fi dificil să definim mai departe netezimea mesei. Verificarea unei afirmații pe cale experimentală se dovedește astfel a fi limitată de experiența fiecăruia, mai precis de limitele percepției fiecăruia. Ce este dincolo de această limitare? Cum am putea vorbi despre adevăr, dincolo de această limitare? Ar trebui oare să acceptăm cu toții că, dată fiind această limitare, noi putem cunoaște adevărul doar parțial? Dar, dacă așa ar sta lucrurile, atunci ceea ce

⁷ În limba română sunt mai multe ediții. De exemplu: René Descartes, *Discurs asupra metodei de a călăuzi bine rațiunea și de a căuta adevărul în științe*, trad. G. Ghidu. Ed. Mondero, București, 1999

am cunoaște noi, ar fi chiar adevărul? Un adevăr cunoscut parțial mai este oare adevăr? Știți ce ne ajută să ieșim din impasul acesta? Ne ajută *convenția*. În afara convenției, suntem în plin Babilion, într-o deplină babilonie a propriilor noastre percepții. Convenția, în schimb, este media tuturor **adevărurilor pe care noi le putem** experimenta. **În plus, convenția presupune încrederea în ceea ce mărturisește aproapele meu despre ceea ce a perceput el și disponibilitatea mea de a primi mărturisirea lui, chiar dacă eu nu am posibilitatea să o verific.** Așadar, dacă mă limitez la experiența mea, dacă fiecare dintre noi se limitează la experiența lui, ajungem în Babilon. Așa se face că, dacă lumea în care trăim începe să semene din ce în ce mai mult cu o babilonie curată, aceasta este tocmai pentru că fiecare avem adevărul personal, bazat pe un discurs propriu despre realitatea din jurul nostru; pentru că fiecare avem o experiență subiectivă a realității, experiență care ni se pare că e suficientă și atunci nici nu ne mai ostenim să o punem în cuvinte, deci nici măcar nu o mai comunicăm. Și nici nu știți cât de interesant se vede această stare a noastră și ce lucruri ies la iveală, dacă o privim din perspectiva lui Pilat și a contemporanilor săi.

În epoca lui Pilat, lucrurile erau privite dintr-o perspectivă diferită, o perspectivă care, iată, lasă loc pentru întrebare, o întrebare fundamentală, pe care Pilat o formulează înaintea Mântuitorului Hristos. Gândiți-vă numai: ce lucru frumos! Ce lucru frumos! Îmi aduc acum aminte cum Părintele Teofil își punea la un moment dat problema: oare ce i-ar spune el lui Dumnezeu, dacă i-ar fi dat să se întâlnească așa, față către față, cu El? Și Părintele Teofil l-a evocat atunci tocmai pe Pilat. S-a gândit la Pilat și a spus că iată, într-adevăr Pilat a fost un păgân, dar un păgân care era preocupat de sufletul său și, atunci când a fost înaintea lui Dumnezeu, s-a priceput să formuleze această întrebare fundamentală. Pilat a întreat: „Ce este Adevărul?”⁸

Dar ce știa deja Pilat despre Adevăr, la vremea respectivă? Pentru a putea estima aceasta, ar trebui să ne îndreptăm în primul rând înspre termenul utilizat pe atunci. Termenul utilizat și consemnat de către autorul Sfintei Evanghelii este *aletheia* (gr.) sau *alitheia* (gr.), depinde cum pronunțăm. Dar indiferent cum pronunțăm noi, astăzi, sensurile de atunci ale cuvântului sunt aceleași. *Aletheia* este un cuvânt foarte, foarte interesant, care are o poveste a lui deosebită și ale cărei semnificații se construiesc în timp, datorită operelor unor filosofi sau autori greci deosebit de importanți. Unul dintre aceștia este Homer, mai sunt apoi: Eschil, Sofocle și, nu în ultimul rând, Platon – ca să-i menționăm doar pe cei mai importanți. În scrieri precum *Odiseea*, *Electra*, *Empedocle* sau *Phaidon* se conturează imaginea a ceea ce credea Pilat despre Adevăr. Scrierile acestea nu abordează în mod direct problema adevărului, ci ele se referă mai degrabă la suflet, la natura sufletului și, în mod special, la ce se întâmplă cu sufletul după ce iese din trup. Din rândurile lor reiese că sufletul este nemuritor, că ar fi asemenea unui abur. Unii credeau că acest abur dezvoltă

⁸ Ioan 18:38

o putere foarte mare, încât poată să miște trupul în care se găsește. Alții se tem că el s-ar putea risipi, după ieșirea din trup. Alții, așa ca de exemplu Empedocle, credeau că sufletul se reîncarnează. În dialogul *Phaidon* sau *Despre suflet*, Platon arată că sufletul este nemuritor. Într-un alt dialog, Platon descrie sufletul ca pe un fel de abur încapsulat în trup. Pentru suflet, trupul acesta pământesc este ca un fel de închisoare. Platon folosește un cuvânt elinesc care înseamnă – se joacă puțin cu cuvintele Platon – atât „trup”, cât și „sicriu” sau „cutie” sau chiar „mormânt”⁹. Însă spune Platon: sufletul are o putere așa de mare, încât poate să miște trupul, poate să miște trupul acesta de carne, care este foarte greu. În absența sufletului, trupul rămâne inert și fără sens. Deci sufletul conferă consistență și *valoare* trupului.

Interesant însă că, atunci când vorbesc despre ce anume se întâmplă cu sufletul, după ieșirea lui din trup, autorii deja menționați folosesc la un moment dat și cuvântul *aletheia*. Platon menționează chiar faptul că unii dintre contemporanii săi aveau credința că, atunci când sufletul iese afară din trup, el se risipește asemenea unui abur; lipsit de formă, de limitările conferite de trup, el se împrăștie. Iar pentru ca aburul acesta să nu se risipească, el trebuie să-și cultive și să-și păzească memoria. Cu alte cuvinte, el trebuie să țină minte adevărul. Să zăbovim puțin, în cele ce urmează, asupra acestui cuvânt atât de interesant: *aletheia*.

Cuvântul acesta grecesc este un compus. El provine din termenul *lethos* (gr.), la începutul căruia se adaugă litera *alpha*. Acest *alpha* se numește, în gramatică, *alfa privativ*. Adică, atunci când apare la începutul unui cuvânt, el exprimă o negație. *Alfa privativ* schimbă sensul cuvântului și îl face să însemne contrariul său. Astfel se formează anumite dublete antitetice, adică cei doi termeni se contrazic unul pe altul. De exemplu, în limba română avem dublete de genul „bun-nebun” sau „clar-neclar”. Rolul acestui „ne-” din limba română îl joacă, în limba greacă, *alfa privativ*.

Apoi, termenul *lethos* prezintă semnificații multiple. Spunem despre el că este polisemic. Din păcate nu vom reuși să-i trecem în revistă toate sensurile, ci trebuie să ne limităm doar la cel principal și important pentru demersul nostru de acum. Astfel, *lethos* înseamnă în principal „acoperit”, „ascuns”, chiar „acoperit și ascuns” deopotrivă. În gândirea vechilor greci, ascunsă și acoperită era în primul rând lumea de dincolo, celălalt tărâm, lumea subpământeană, lumea guvernată de un zeu pe care grecii îl numeau Hades. Știm că vechii greci credeau că universul, lumea era tripartită: (1) cerul, văzduhul și pământul – dominate de Zeus; (2) apele, mările și oceanele – dominate de Poseidon și (3) lumea nevăzută, subpământeană – dominată de Hades. Ei bine, legendele grecilor arată că atunci când are loc această împărțire a universului, Zeus primește în dar, ca semn și ca putere de stăpânire, fulgerul; Poseidon primește tridentul; iar Hades primește o cască fermecată, care îl face să fie nevăzut, atunci când o poartă. Să reținem deci că, atunci când își acoperă capul cu casca,

⁹ Platon, *Gorgias*, 492e

Hades devine nevăzut. Deci nevăzut este Hades, atunci când se acoperă cu casca și nevăzut este și tărâmul aflat în stăpânirea lui, acesta fiind tărâmul necunoscut, misterios unde se duc sufletele după moarte. Vedem astfel că pentru Pilat și pentru mulți dintre contemporanii acestuia, adevărul și concepția despre adevăr erau legate într-un fel de acest tărâm al lumii nevăzute, de tărâmul în care merge sufletul atunci când iasă din trup. Inevitabil, erau legate și de problema valorii sufletului. Dacă sufletul este lipsit de valoare, dacă sufletul este doar un abur care se risipește odată ieșit din trup sau cel mult se reîncarnează într-o altă viețuitoare, atunci problema își pierde sensul. Dar dacă lucrurile stau de fapt altfel? Se pare că, de vreme ce ridică această întrebare, Pilat era încredințat că lucrurile chiar stau altfel.

Mai mulți autori greci au încercat să-și explice caracteristica lui Hades de a fi nevăzut. Astfel, unii credeau că Hades este nevăzut fie pentru că este urât, îngrozitor de urât, fie pentru că vederea lui produce moartea celui care îl privește. Și atunci pur și simplu nu te uiți la el din cauza urâteniei lui sau pentru că știi că dacă îl vezi, vei muri. Deci Hades este nevăzut pentru că oamenii pur și simplu evită, se feresc să-l vadă, se feresc să-l privească. Apoi, mulți dintre filosofii presocratici vorbeau despre caracterul mai degrabă misterios al lui Hades: Hades însuși se ascunde, mai cu seamă atunci când urcă în lumea pământeană. Ne aducem poate aminte, dacă ați citit cumva pe când erați copii cartea *Legendele Olimpului*, în care Alexantru Mitru rezumă pe înțelesul copiilor miturile Greciei antice. Se vorbește acolo despre caracterul acesta misterios, urât și distructiv a lui Hades; se vorbește despre faptul că Hades de multe ori își pune casca fermecată pe cap și vine prin lume, iar oamenii nu-l văd, pentru că el este invizibil și în felul acesta el poate să afle cum mai trăiesc oamenii și ce se mai întâmplă în lumea văzută. Însă caracterul acesta al lui nevăzut se extinde asupra întregii lumi nevăzute și este legat de ideea de a fi acoperit, misterios. Parte dintre concepțiile acestea sunt valorificate și în scrierile platoniciene și nu numai, astfel încât putem trasa un fel de geografie a acestei lumi nevăzute, așa cum și-o zugrăveau vechii greci, o lume prin care sufletul se perinda și petrecea după moarte.

Se poate ca voi să vă gândiți acum că Pilat era roman și că, roman fiind, nu avea de a face cu filosofia grecească și cu modul acesta de a concepe lumea. Dar este bine să știm că, în antichitate, concepțiile filosofice grecești erau destul de răspândite, mulți demnitari și nobili din Imperiul Roman fiind chiar adepți ai unor școli filosofice originare din vechea Eladă. De altfel, se întâmpla chiar adesea ca limba folosită cel mai mult pentru comunicare, în lumea romană, să fie de fapt elina. În orice caz, atunci când era vorba despre filosofie, conceptele folosite și limbajul erau de origine grecească. Unul dintre foarte importanții filozofi romani, Marcus Aurelius, a fost și împărat; el a scris o lucrare foarte importantă, recent retradusă în limba română de cineva de aici

de la Cluj, într-o ediție foarte bună, *Gânduri către sine însuși* – Marcus Aurelius a scris lucrarea aceasta în limba greacă, chiar dacă el era împărat roman¹⁰.

Dar să revenim: încercând să trasăm o geografie din vremea lui Pilat a lumii nevăzute¹¹ și să ne imaginăm într-o călătorie a sufletului ieșit din trup, prin tărâmul acesta, am constata următoarele: mai întâi, că sufletul se alătură altor suflete ieșite din trupuri și toate se adună pe malul unei ape numită *Acheron* (gr.), „apa durerii”. Râul acesta se intersectează cu altele, și anume: cu *Phlegeton* (gr.), „râul de foc”, care s-ar situa undeva în partea stângă; cu *Styx*-ul (gr.), „apa urii”, care străbate diametral calea de acces spre tărâmul lui Hades și se varsă în *Okeanos*. În fine, cu *Cocytus* (gr.), „apa plângerii” – un fel de lac care se constituie din intersecția celor trei râuri deja menționate. Desigur, toate acestea se pot înțelege într-o cheie simbolică. Pe malul *Acheron*-ului sosește periodic un luntreș pe nume Charon. Aici sosesc și sufletele celor morți, călăuzite fiind de către zeul Hermes. Charon, în schimbul unui bănuț, trece sufletele cu luntrea lui peste ape, până acolo unde se află tărâmul stăpânit pe deplin de către Hades, tărâmul umbrelor. Sufletele care nu au acest bănuț și nu-și pot plăti trecerea în lumea lui Hades, sunt condamnate să rățăcescă pe malurile *Acheron*-ului și ale *Phlegeton*-ului, într-o zonă intermediară dintre cele două tărâmuri, dintre lumea văzută și cea nevăzută, a lui Hades. Vedeți, de aici provin unele obiceiuri de înmormântare specifice popoarelor din zona balcanică și prezente în folclor până aproape și în zilele noastre: de aici avem și noi obiceiul de a pune bani în mâinile mortului. Vechii greci erau foarte atenți cu îndeplinirea ritualurilor funebre, pentru că se temeau că în caz contrar sufletele celor morți s-ar fi putut întoarce spre a-i tulbura pe cei vii, pentru a-i determina să îndeplinească toate cele necesare. Erau un fel de fantome, dacă putem spune așa, mai în glumă, mai în serios.

Călătoria cu luntrea lui Charon străbate râul *Acheron*, apoi *Cocytus*, urmează unul după altul *Lethe*, *Phlegeton* și *Styx*-ul. După ce coboară din luntre, sufletele sunt întâmpinate de către cumplitul Cerber, care le îngăduie să intre în tărâmul lui Hades, dar nu le mai permite să iasă. Odată intrate, sufletele ajung de-a valma într-o vale numită Valea Judecății, în fața a trei judecători, Rhadamanthus, Minos și Eacus, care desfășoară pe dinaintea fiecărui suflet în parte, întreaga lui viață pământească. Sufletele celor ce au trăit o viață săvârșind fărâdelegi sau fără a manifesta pietate față de zei sunt trimise în stânga, străbat Valea Plângerii și ajung în Tartar. Aici ele sunt supuse la cazne și nu mai pot comunica între ele. Chinul lor este veșnic și este amplificat de această incapacitate de mai comunica între ele, de a-și împărtăși suferința. De cealaltă parte, sufletele celor ce au trăit o viață pioasă sunt trimise în dreapta

¹⁰ Marcus Aurelius, *Gânduri către sine însuși*, trad. Cristian Bejan, Ed. Humanitas, București, 2013

¹¹ În alcătuirea acestei „geografii” a lumii nevăzute, am rezumat și sintetizat fragmente din scrierile mai multor autori antici. Cele mai importante dintre acestea ar fi, în ordine alfabetică: Aristofan, *Broaștele*, 180 sq, 210; Callimachus, *Hecale*, 31; Euripide, *Alcestis*, 252; Hesiod, *Theogonia*, 115-130, 310, 669, 715, 767, 769; *Munci și zile*, 156, 171-173; Homer, *Iliada*, 15.36; *Odyssea*, IV, 56; XI.70-80, 93-94; XX, 513; XXIV; Platon, *Republica*, 10.617a sq.

și ajung în Câmpiile Elizee, tărâm al bucuriei veșnice, mărginit de un râu numit *Lethe* (gr.). Da, vocabula aceasta are legătură cu cea de a doua parte din cuvântul care ne preocupă pe noi, *aletheia*! Aici, sufletele dreptilor se bucură de o existență plăcută. Dar pe mulți gânditori greci, petrecerea aceasta a sufletelor celor dreپți mai degrabă îi îngrozește, decât îi bucură. Și știți de ce? Pentru că, după ce intră în Câmpiile Elizee, sufletele dreptilor, adică sufletele care au parte de fericire, beau din apa aceluia râu¹². După cum spuneam, râul acesta se numește *Lethe* (gr.); *Lethe*, adică „uitare”. Cu alte cuvinte, ele beau din apa uitării! Sufletele beau din apa uitării și odată cu aceasta, gata: își pierd memoria! Vă dați seama? La fel după cum Hades își acoperă capul cu casca și devine *lethos*, „acoperit, ascuns, nevăzut”, tot așa și sufletele care beau apă din *Lethe* își acoperă memoria prin uitare. Starea în care intră ele se va numi, așadar, *letargie*: „am uitat tot”. Însă ce înseamnă de fapt „a uita tot”?

Practic vorbind, fericirea maximă la care oamenii credeau că pot aspira, în vremea aceea, pare a fi mai degrabă un fel de zombificare. Nu știu, poate comparația e puțin deplasată. Adică ele petrec acolo, în Câmpiile Elizee, dar nu gândesc nimic, nu fac nimic, nu-și mai amintesc de nimic, nu mai știu cine sunt, cine/ce-au fost, de ce sunt acolo. E pur și simplu o stare de ignoranță, de anestezie, dacă vreți, ca și cum totul s-a șters și sunt toți acolo așa la grămadă, dar ei se bucură. Știți de ce se bucură, de fapt? Se bucură că nu-i mai doare nimic. În antiteză, sufletele care ajung în Tartar au parte de chinuri veșnice, rămân lucide permanent pentru a-și conștientiza chinurile și totodată își păstrează memoria și rațiunea, pentru a avea parte și de acest chin al minții aflată în imposibilitatea de a comunica. Deci suferința lor e veșnică și deplină, adică vizează întreaga ființă umană. Pe cei din Câmpiile Elizee nu-i mai doare nimic, nu-i mai doare nici măcar mintea, pentru că nu-și mai amintesc nimic. Cum spuneam, starea lor este una de ignoranță deplină. Or, vedeți voi, pe Platon și pe alți filosofi greci, starea aceasta îi îngrozește. Și pe bună dreptate.

Aceștia vor susține sus și tare că sufletele nu au a bea din apa aceea și că fericirea înseamnă cu totul și cu totul altceva. Ei arată că de fapt starea aceasta de letargie nu poate fi sinonimă cu fericirea deplină, pentru că omul, pentru a fi cu adevărat fericit, trebuie să-și poată trăi fericirea. Iar condiția necesară ca să-ți trăiești starea de fericire este că trebuie să fii conștient de ea. Iar pentru ca să o poți conștientiza, trebuie să fii cu mintea trează și limpede și, foarte important, trebuie să o poți recunoaște. Adică ai nevoie de memorie! Nicidecum de uitare! Mulți dintre înțelepții grecilor vor sesiza faptul că, în geografia aceasta a tărâmului umbrelor, râul *Lethe* înconjoară peștera lui *Hypnos* (zeul somnului), care este frate geamăn cu *Thanatos* (zeul morții), amândoi fiind fii ai zeiței *Nyx* (zeița nopții, a întunericului). Și, de vreme ce efectul apei din *Lethe* este acela de a produce uitarea, atât de coerentă în contextul acesta caracterizat prin idei precum somn, moarte și noapte, ei vor recomanda mai degrabă evitarea ei, prin practicarea filosofiei. Mulți dintre filosofii greci

¹² Platon, *Republica*, 10.618a

înțelegeau filosofia ca pe un exercițiu practic, ca pe un antrenament al spiritului, ca pe o „stăruitoare pregătire pentru moarte”¹³ și pentru dobândirea, odată ajuns în tărâmul umbrelor, a unei fericiri autentice și depline, într-o deplină luciditate și conștiință de sine și într-o deplină și permanentă „aducere aminte”¹⁴, deci într-o stare de „ne-uitare”. Căci aceasta înseamnă, de fapt, *aletheia* (gr.): „ne-uitare”.

Desigur, Platon și ceilalți filosofi nu știau de Mântuitorul Hristos, de învățătura creștină. Dar, vedeți voi, omul are capacitatea ca, prin puterea minții lui, să elaboreze astfel de constructe filosofice, religioase foarte înalte. Iar când se angajează în această căutare cu râvnă, cu „stăruință” – cum zice Platon, cu deschidere autentică spre cunoaștere, atunci ajunge chiar foarte aproape de realitatea dumnezeiască. O întrezărește. Dar, la această realitate noi avem acces în chip desăvârșit, pe deplin, prin revelație, prin descoperirea dumnezeiască. De aceea Pilat, când se întâlnește față către față cu Iisus din Nazareth, probabil are o intuiție care îl îndeamnă să întrebe: (gr.) *Ti estin aletheia?* „Ce este adevărul?”¹⁵ Sau, mai precis: „Ce este ... ne-uitarea?”

Încercând să formuleze un răspuns și la această problemă, filosofii vechii Elade au denumit ne-uitarea ca (gr.) *Mnemosyne*, „aducere minte, memorie”¹⁶, ba chiar și „cunoaștere”. Este atât imposibil, cât și lipsit de sens să cunoști ceva, în absența memoriei, nu-i așa? Dar este o întreagă teorie aici, în care nu vom intra acum. Doar două cuvinte: gândiți-vă numai cât amar de muncă se depune în ziua de astăzi și se apasă așa asupra noastră, numai pentru ca să ne ștergem memoria. Să nu mai știm cine suntem, de unde venim, cine ne sunt strămoșii, părinții. Să nu mai avem nevoie să ținem minte nimic, dacă s-ar putea. În schimb, ni se spune: așa puteți fi fericiți. De ce să mai depunem noi efortul să ținem minte tot felul de lucruri? Memoria este o piedică în calea fericirii. Pentru ca să înțelegeți mai bine aceasta, vă recomand două romane foarte importante: *1984*, a lui George Orwell și *Minunata lume nouă*, a lui Aldous Huxley. Ambele sunt romane utopice, scrise și publicate la un interval de timp destul de apropiat unul de altul, care descriu modele de societăți perfecte. Sunt societăți perfecte, dar totalitare, iar perfecțiunea lor se întemeiază inclusiv pe un control riguros asupra memoriei, în ultimă instanță chiar pe ștergerea ei repetată. Lipsiți de memoria lor, oamenii acestor societăți sunt reduși la stadiul de indivizi repetabili, clonabili, ei nu mai au o istorie proprie, sunt identici unii cu alții, devin asemenea unor produse în serie. Cu alte cuvinte, își pierd caracterul de persoană. Dacă citim cu atenție aceste cărți și le analizăm, vedeți voi, nici măcar dintr-o perspectivă creștină, ci dintr-o perspectivă firească, general umană și limitată, așa precum aceasta a filosofilor greci, putem să ne dăm seama că raiul acesta spre care ne mână lumea în care ne

¹³ Platon, *Phaidon*, 81a. Vezi și *Idem*, *Op. cit.*, 65a, 80e, 81, c-e, 108.

¹⁴ Platon, *Phaidon*, 75e

¹⁵ Ioan 18:38

¹⁶ Platon, *Phaidon*, 75e

bucurăm așa de mult să trăim, lumea consumerismelor și a gadget-urilor de tot felul, gândiți-vă numai, nu este oare un rai care seamănă teribil de mult cu aceste Câmpii Elizee? Un fel de rai al unor indivizi zombificați, lipsiți de memorie și bucueroși că nu-i doare nici măcar mintea?

După cum am spus și mai sus, pentru Platon era foarte important ca omul să-și cultive memoria. Socrate, filosoful și personajul principal din dialogurile platoniciene, era total împotriva scrisului. Socrate consideră că omul nu are nevoie să scrie și să citească, pentru că scrisul slăbește capacitatea omului de a ține minte lucruri. El spune că este o păcăleală să credem că scrisul ne ajută să nu uităm, pentru că de fapt începem să uităm exact din momentul când am scris. Ceea ce scriem se fixează pe hârtie, nu se mai fixează și în minte. În felul acesta, memoria noastră slăbește, își pierde exercițiul de a înregistra, de a reține. Conform raționamentului lui Socrate, odată ce avem la dispoziție o facilitare care ne ajută să nu uităm, noi de fapt vom uita; atunci vom inventa un alt *device*, în ideea că acesta va fi mai performant și ne va ajuta și mai mult să nu uităm, dar în realitate capacitatea noastră de memorare va slăbi încă și mai mult¹⁷. Un autor foarte important pentru înțelegerea lumii în care trăim, Marshall McLuhan face observația că tehnologiile pe care le inventăm pentru a ne spori abilitățile, conduc în mod firesc la slăbirea, la diminuarea până aproape de dispariție a abilităților respective, proprii firii umane¹⁸. Iată că McLuhan confirmă și el cele spuse de către Socrate.

Voi, cei care vă aflați aici, sunteți în mare parte tineri și foarte tineri. Poate că pentru unii dintre voi o să rândaie Dumnezeu să ajungeți dascăli, învățători sau profesori și atunci veți putea constata nemijlocit, cât de dificil le mai este copiilor din ziua de astăzi să țină minte lucruri, să învețe, să memoreze ceva, încă din fragedă pruncie. Cu siguranță și mie și vouă ne este mai dificil decât înaintașilor noștri să memorăm ceva, pentru că a memora un lucru presupune din partea noastră un efort. Iar astăzi suntem învățați să fim comozi, suntem învățați că a depune efort este greu, este rău, este lipsit de sens, că avem altceva mai bun de făcut, să ne distrăm de exemplu. Cei care vin după noi, cu atât mai puțin vor înțelege utilitatea de a ține minte lucruri. Avem acum jucăriile acestea, *device*-urile construite special ca să țină ele minte în locul nostru. Noi trebuie să ținem minte doar pe ce butoane să apăsăm.

Știți, pe când eram de vârsta voastră sau poate chiar ceva mai tânăr, prin anii '70-'80, era o formație mare, Pink Floyd. Îmi plăcea foarte mult să ascult Pink Floyd, pe atunci. Atât de mult, încât până în ziua de azi îmi aduc aminte, uneori, versuri din melodiile lor. Una dintre piesele lor celebre se numește *Nobody home*, „Nu e nimeni acasă” și conține versuri precum acestea: „*I Got thirteen channels of shit on the TV to choose from. / I got electric light, / And I got second sight. / Got amazing powers of observation. / But when I try to*

¹⁷ Platon, *Phaidros*, 274b-278d

¹⁸ Vezi ideea mai ales în Marshall McLuhan, *Galaxia Gutenberg - Omul si era tiparului*, trad. Petru Năvodaru, Ed. Politică, București, 1975, *passim*

get through, / On the telephone to you, / There'll be nobody home."¹⁹ Probabil că nu am citat chiar 100% corect. Ideea este că autorul deplânge tocmai situația aceasta a omului contemporan – și gândiți-vă că versurile sunt scrise înainte de apariția internetului – înconjurat de tot felul de instrumente menite să-i facă viața mai confortabilă și comunicarea mai ușoară: televizor, curent electric, aparate de tot felul – dar toate acestea se vădese a fi inutile, când se lovesc de absența celuilalt, când interlocutorul nu-ți răspunde la telefon, când el nu este acasă, este absent. Degeaba ai telefon, dacă la capătul celălalt nu-ți răspunde nimeni. Și situația este cu atât mai dramatică, cu cât la celălalt capăt în realitate nici nu mai este nimeni, care să-ți răspundă. În absența interlocutorului, *device*-ul, oricât de performant ar fi, nu poate să facă nimic. Cine știe, poate că la un moment dat *device*-urile vor deveni capabile să emuleze, ele, un interlocutor pentru noi. Și nu cred că suntem departe de aceasta. Gândiți-vă numai că deja suntem destul de familiari cu situațiile când dăm telefon pe la vreo companie și auzim vocea aceea care ne spune ceva de genul: „Pentru limba română apasă tasta 1. For English press 2.” Și apoi continuă tot așa, încât până să ajungi să vorbești cu un om, trebuie să străbați un adevărat labirint de indicații prețioase și de cele mai multe ori inutile. Paradoxal, odată cu evoluția mijloacelor tehnice, comunicarea devine tot mai greoaie, întâlnirea de la om la om devine tot mai dificilă și aceasta pe de o parte datorită comodităților pe care le avem la dispoziție, dar și pentru că, în același timp, ne pierdem memoria. Absența interlocutorului nu înseamnă că acesta nu este, fizic, acasă. Într-o altă piesă a lui Pink Floyd, autorul spune: „*There's someone in my head, / But it's not me*”²⁰, „Este cineva în capul meu, / Dar acela nu sunt eu”. Mental, sufletește, el este absent pentru că a pierdut legătura cu sine însuși și nu mai știe cine este el însuși. Absența de care se lovește autorul versurilor din *Nobody home* este un rezultat direct al ștergerii identității, al diminuării conștiinței de persoană – ambele acestea fiind legate în mod direct de memorie.

Într-adevăr, ceea ce scăpăm noi din vedere este faptul că în realitate tot ceea ce ținem minte ne formează. Ne formează caracterul, ne formează personalitatea, ne formează ca oameni și ajunge să ne definească într-o foarte mare măsură. Sigur că nu numai memoria este ceea ce ne definește, însă memoria joacă un rol enorm, aici. Memoria înseamnă foarte mult, pentru că prin ea se constituie adevărul despre fiecare dintre noi înșine și, implicit, valoarea sufletului fiecăruia dintre noi. Memoria este ceva ce nu moare niciodată, este ceea ce ducem cu noi, dincolo. Nu ducem trupul, pentru că știm că trupul este trecător și din cele din care a fost făcut, întru acelea se și întoarce. Ducem sufletul; iar sufletul ... are memorie. Are exact atâta memorie, cât l-am lăsat noi să aibă; exact atâta memorie, cât i-am îngăduit noi să aibă.

¹⁹ Pink Floyd, *Nobody home* (Roger Waters), piesă de pe albumul *The Wall*, 1979

²⁰ Pink Floyd, *Brain Damage-The Lunatic* (Roger Waters), piesă de pe albumul *The Dark Side of the Moon*, 1973

Dar să revenim la cuvântul nostru, la *aletheia*, pentru că mai avem ceva important de descoperit, în această privință. Iată, sunt câteva locuri în Noul Testament, mai ales în Evanghelia după Ioan, unde Mântuitorul Hristos spune: „Adevărat, adevărat vă spun vouă ...” sau „Adevărat, adevărat zic ție ...”²¹ Era aceasta o expresie specifică mediilor cărturărești iudaice, din epoca aceea. Expresia are o istorie a ei, care coboară în timp până la vremurile profeților sau chiar mai la adânc²². Poate ar fi interesant ca odată să avem o discuție separat despre aceasta. Interesant pentru noi acum este că, dacă mergem la textul grecesc al Evangheliei după Ioan, vom descoperi că traducerea prin „Adevărat, adevărat vă spun vouă ...” nu redă foarte precis cuvintele din limba greacă. Ca să fie corect, ar trebui ca în textul grecesc să găsim o variantă a cuvântului *aletheia* sau cel puțin ceva derivat din acesta. Cercetătorii care s-au ocupat cu analiza textului iohanic, au remarcat că acesta s-a transmis prin mai multe variante manuscrise, grupate pe familii de manuscrise, între care cele unde apar forme provenite din *aletheia* sunt de dată mai recentă și au circulat în medii culturale elenistice. Acestea din urmă au fost preferate aproape unanim de către traducătorii în limbi vernaculare, pentru că termenul folosit inițial era deja consacrat pentru un alt context, în mediile creștine. Cu toate acestea, în edițiile critice ale textului grecesc al Evangheliei după Ioan apare termenul inițial. Iar termenul inițial este, de fapt: „Amin”. Da, exact așa cum ați auzit. Mântuitorul spune de fapt, în locurile acestea: (gr.) *Amin, amin lego ymin ...*, deci: „Amin, amin vă spun vouă ...” Se pare că variantele manuscrise în care se folosește *amin* în loc de *aletheia* au avut la început o circulație mai restrânsă, fiind specifice mai degrabă comunităților creștine de sorginte iudaică, care erau familiare cu sensurile termenului ebraic *amin*.

Amin nu este cuvânt grecesc. Practic vorbind, cuvântul *amin*, așa cum apare în Evanghelia după Ioan, este o transliterare în alfabet elin a unui termen ebraic. Alcătuirii edițiilor critice ale textului grecesc al Evangheliei după Ioan au preferat totuși să păstreze acest termen, ei fiind preocupați să redea o formă cât mai apropiată de cea inițială, primară, a textului. Ei știau că termenul *amin* nu este specific limbii eline, dar el apare în vocabularul limbii eline vorbite de către evreii din diaspora, din afara granițelor Palestinei biblice. În afara comunităților iudaice, termenul acesta nu prea era cunoscut și de aceea s-a simțit încă de timpuriu nevoia înlocuirii lui cu un alt termen, mai răspândit. Deloc întâmplător, traducătorii s-au oprit asupra unui termen care exprimă noțiunea de adevăr, *aletheia*, și l-au suprapus peste acest *amin*, din limba ebraică. Pe noi, suprapunerea aceasta ne ajută enorm, pentru că astfel putem înțelege mult mai bine chestiunea aceasta a adevărului.

²¹ Ioan 1:51; 3:3, 5, 11; 5:19, 24-25; 6:26, 32, 47, 53; 8:34, 51, 58; 10:1, 7; 12:24; 13:16, 20-21, 38; 14:12; 16:20, 23; 21:18.

²² Vezi Deuteronom 7:9; Isaia 49:7; 65:16

În limba ebraică, *amin* este de fapt o prescurtare a unei expresii alcătuită din trei cuvinte, de la fiecare cuvânt reținându-se doar inițiala.²³ Este un acronim, cum am spune noi astăzi. Expresia astfel prescurtată este o mărturisire de credință, care sună cam așa: (ebr.) *El Melech Neeman*. Desigur, probabil ați fi tentat să mă corecți, că prima literă ar trebui să fie *e* și nu *a*, așa cum apare în *amin*. De asemenea, observați că am spus că sunt doar trei litere, și nu patru, așa cum probabil că vă iese vouă la socoteală: nu am spus nimic despre *i*. Sunt acestea chestiuni care țin de modalitățile de a scrie specifice limbii ebraice. Nu voi intra acum în detalii tehnice de acest gen. Totuși, pentru a nu rămâne chiar întru totul nelămuriți, vă voi spune doar că prima literă din cuvântul *El* este *aleph* (în limba ebraică fiecare literă are un nume, iar *aleph* înseamnă „vită”). *Aleph* este chiar prima literă din alfabetul ebraic, cum ar fi *a*, în alfabetul latin. Dar *aleph* este doar o literă, ea nu are și o valoare sonoră, așa ca *a* din alfabetul latin. Deci, practic vorbind, este un semn grafic care nu se pronunță. El servește doar ca suport pentru pronunțarea unor vocale așa cum e cazul cu *a* sau cu *e*. De aceea, este posibil ca într-un cuvânt să citim *a*, iar în altul să citim *e*, chiar dacă semnul grafic este tot *aleph*, în ambele contexte. Cât despre *i*, fiind o vocală, nu are un corespondent grafic. *I* este consemnat cel mult printr-un semn ajutător asociat unui alt semn grafic. Alfabetul ebraic are semne grafice, litere, doar pentru consoane, nu și pentru vocale. Dar mă opresc aici cu aceasta, pentru a nu ne pierde în detalii tehnice prea stufoase. Limba ebraică este într-adevăr o limbă foarte interesantă, după cum vedeți.

Revenind la *amin*, acronimul acesta, *El Melech Neeman* înseamnă: *El* – „Dumnezeu”, *Melech* – „rege”, *Neeman* – „credincios, fidel”. După cum am spus deja, este o mărturisire de credință: „Dumnezeu este regele fidel” / „Dumnezeu este regele credincios”. Expresia poate avea mai multe înțelesuri, dar toate converg înspre o singură idee: „Dumnezeu este regele fidel, credincios față de Legământ / Dumnezeu este regele care respectă, împlinește Legământul / Dumnezeu este regele, stăpânul Legământului”²⁴. De bună seamă, Legământul la care se face referință aici este Legământul încheiat de Dumnezeu cu Avraam și cu patriarhii, este Legământul încheiat cu poporul evreu, este piatra de temelie pe care se sprijină istoria, identitatea, menirea, sensul poporului evreu, așa cum se arată acestea din Sfânta Scriptură, așa cum putem vedea parcurgând scrierile Vechiului Testament, așa cum putem vedea împlinindu-se în paginile Noului Testament. Putem spune că *amin* exprimă, de fapt, adevărul ultim și reprezintă condiția fundamentală a oricărui enunț care aspiră la valoarea de adevăr. Deci pentru un iudeu din vremea aceea, o afirmație are valoare de adevăr în măsura în care poți să o închei prin „Amin”. Adică o afirmație are valoare de adevăr în măsura în care o pot raporta la Dumnezeu. Dumnezeu este regele Legământului, Dumnezeu este regele care își ține Legământul, este

²³ Semnificațiile termenului ebraic *amin* sunt explicate în exegeza rabinică, vezi: Rabbi Chanina / Hanina, în tratatele *Shevuot*, 36a; *Shabbat*, 119b

²⁴ Cf. Deuteronom 7:9

regele cel credincios, ca atare Dumnezeu este garantul adevărului, este condiția adevărului. Deci o afirmație este adevărată pentru un evreu din vremea respectivă, în măsura în care ea este întărită de Dumnezeu, în măsura poți să o închei printr-un „Amin”. Căci așa a rânduit Dumnezeu.

Acum, dacă ne întoarcem la întrebarea lui Pilat, „Ce este adevărul?” – imaginați-vă că în mintea evreului Iisus, întrebarea va fi fost de fapt, „ce este *amin*? Ce este *El Melech Neeman*?” Pe de altă parte, pentru Pilat întrebarea era de fapt: „Ce este ne-ascuns? Ce este ne-acoperit? Ce este descoperit?” Prin extensie: „Ce este de ne-uitat?” Vă dați seama ce a întrebat Pilat de fapt? El a întrebat ce este Dumnezeu? Este regele Legământului. Și Mântuitorul a tăcut, pentru că El era împlinirea Legământului, pentru că El era împlinirea promisiunii, a făgăduinței făcute de către Dumnezeu lui Avraam, pentru că El era Adevărul, de fapt.

Dar ce credeți că am descoperi noi acum, dacă am încerca să punem cap la cap toate sensurile acestea? Gândiți-vă în primul rând că acest cuvânt grecesc, *aletheia*, pe care noi îl traducem în limba română prin „adevăr”, fără să știm prea bine ce înseamnă, ar fi de înțeles cu sensul lui de „ne-uitat, ne-acoperit”. Adăugați la aceasta faptul că, atunci când s-a scris Evanghelia după Ioan în limba elină, s-a realizat asocierea aceasta atât de interesantă între: „ne-uitat, ne-acoperit” și mărturisirea de credință: „Dumnezeu este Regele Credincios, Regele Legământului”. Vă dați seama că dintr-o dată suntem pe cu totul și cu totul alte coordonate? Adică ce traducem noi și ce înțelegeau ei pe vremea aceea, de fapt? Unde suntem noi, cu concepția noastră că o afirmație este adevărată în măsura în care descrie în mod adecvat o realitate, iar eu pot să verific acuratețea acestei descrieri? Dacă simt nevoia să verific acuratețea unei descrieri, înseamnă că mă îndoiesc tocmai de această calitate a ei. În termenii noștri, cartezieni, înseamnă că respect ordinea logică a unui raționament firesc, care are ca premisă îndoiala. Deci totul ar fi perfect normal, în ceea ce mă privește. Oare nu asta spunea Descartes? „Mă îndoiesc, deci cuget. Cuget, deci exist.” Dar, oare dacă nu mă îndoiesc, înseamnă că nu exist? Pentru că, iată, condiția adevărului, așa cum transpare ea din cele pe care le descoperă cuvintele *amin* și *aletheia* se vedește a fi nu îndoiala, ci tocmai credința! Credința întemeiată pe revelație, credința întemeiată pe descoperire.

Slavă Domnului! Vedeți că încă putem să descoperim gândind lucrurile acestea, așa cum vi-am spus mai la început, copilărește? Din păcate, pe măsură ce înaintăm în vârstă ne pierdem această curiozitate, ne pierdem proprietatea aceasta de a pune întrebări curioase, ca să zic așa. Unii le-ar numi naive. Avem impresia că sunt lucruri bine știute, banale, cu care nu are rost să ne batem capul și le acceptăm ca atare. Dar în realitate nu știm nimic esențial despre ele. Adevărul este oare o banalitate? A fost Pilat un naiv, când a pus întrebarea aceasta?

Avem și noi nevoie să ne punem întrebarea aceasta a lui Pilat; avem nevoie să ne-o punem cu durere, să o lăsăm să izvorască din adâncul sufletului nostru. Și ea chiar izvorăște din adâncul sufletului nostru, atunci când noi devenim

conștienți de valoarea sufletului nostru, atunci când realizăm că este o valoare întemeiată nu pe felul cum ne pricepem sau nu ne pricepem noi să ne împlinim nevoile și dorințele, ci pe preocuparea noastră legată de cum să apărem înaintea lui Dumnezeu, pentru ca Dumnezeu să ne cântărească, să ne simtă că suntem grei, dar grei nu de păcate, ci grei tocmai de astfel de întrebări.

Am prăznuit nu demult Nașterea Maicii Domnului. Dacă nu mă înșel, a treia paremie care se citește la Nașterea Maicii Domnului este un fragment din Pildele lui Solomon²⁵. Acolo se spune că „înțelepciunea și-a zidit casă, a sprijinit-o pe șapte stâlpi și a făcut un ospăț”. Apoi se descrie ce ospăț mare a făcut, ce bucate alese s-au așternut pe mese. Când totul a fost pregătit, și-a trimis slujitorii pe la răspântiile drumurilor, să cheme oamenii. Știți cum au chemat oamenii, slujitorii înțelepciunii? Au spus: „Cine este neînțelept să vină la mine!” Apăi, noi nu ne-am dus. Pentru că, vedeți bine, noi ne știm că suntem înțelepți! Nu-i așa? Așa se face că din bunătățile oferite la ospățul înțelepciunii, ajung să se înfrupte doar aceia care știu să răspundă la această chemare. Adică doar cei care se știu pe ei înșiși a fi neînțelepți. În rest, locurile de la masă rămân neocupate. Ele rămân în așteptare. Unul dintre simptomele stării noastre este că preferăm să nu ne punem aceste întrebări. Uneori o facem pur și simplu din jenă, pentru ca să nu lăsăm o impresie proastă. Alteori pentru că avem impresia că noi știm mai bine, că noi știm dinainte răspunsul. Însă orice motiv am avea ca să evităm întrebarea, simpla noastră atitudine denotă că nu cunoaștem valoarea sufletului nostru. Omul smerit, acela este conștient de valoarea sufletului său și unul ca acesta se grăbește să întrebe.

Zicea Părintele Teofil (m-a tulburat pe mine foarte mult când l-am auzit prima oară), când a fost el întrebat odată, dacă el crede că Dumnezeu îl va primi în rai și despre ce crede el că o să i se întâmple după ce moare? – Părintele a avut așa ca un fel de tresărire, poate vă amintiți secvența aceea, este și în film, și cu o voce tremurândă a răspuns: „păi sunt convins că Dumnezeu o să mă primească în împărăția Lui, pentru că eu am trăit o viață așa și așa și așa și așa, am căutat să fac tot ce a fost omenește posibil, deci Dumnezeu nu are cum să nu mă primească în împărăția Lui.” A fost, Părintele Teofil, un om care a trăit în adevăr și a fost pe deplin conștient de valoarea sufletului său. De aici râvna lui, de aici tinerețea lui fără bătrânețe. Nădăjduim să poată fi o pildă pentru fiecare dintre noi în parte. Mulțumesc mult pentru răbdare. Să dea Bunul Dumnezeu să putem și noi să ne așezăm viața în adevăr în așa fel încât la sfârșit să putem să spunem: „Amin! Dumnezeu este Regele Legământului.”

²⁵ Pilde 9:1-11